Nu-i acee joi sara
Să nu mă duc la mândra.
Fereşti.
De la Anuţa Oanţă, 17 ani, 1983.

988

Fata care joacă bine
Ad-o, Doamne, lângă mine;
Fata care joacă rău
Du-o, drace, la pârău.

989

Bate, Doamne, huciu des
Şi pe mândra unde-o mărs;
Bate, Doamne, huciu rar
Şi pe mândra cu amar.

990

Joacă bine de-i juca
Nu sări ca şi sarca
De pe-o ptiatră pe alta.

991

Mândruliţă, pântru noi
Mare lege ţîn la voi:
Mă-ta-i pârâşu legii,
Fraţii ţi-s fişcarăşii
Să ne poată despărţi.

992

Hai, mândruţă, haida, blem,
Haida, blem, până te chem,
Până-i verde frunza-n lemn;
Dacă frunza s-a usca
Mi-i căta, nu mi-i afla!

993

Mândrucă cu zadii late,
Hai în a mele olate
Că nu li-i stropti cu lapte:
Jurincile nu-s lungate
Şi vacile nu-s cu lapte,
Oile ni-s la Ardeli -
Nu le-om aduna defeli,
Caprele-s la Pătrova -
În veci nu le-om aduna.

994

Tu, leliţă roşcovană,
Œucu-ţ ochii şi-o sprânceană
Şi cercelu din ureche
Şi gura când ţ-a si sete.

995

Mândruliţă, dorii tăi,
Ce te uiţi în ochii mei?

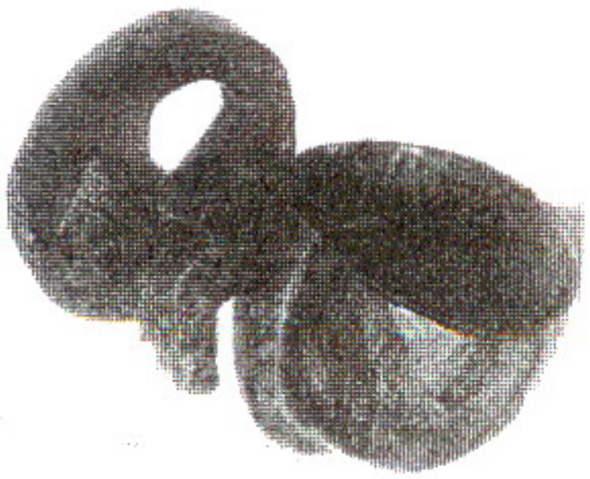

JOHN NANDRIŞ

Prolegomene privind religia în Balcani

Religia reprezintă aspiraţiile cele mai nobile şi credinţele cele mai puternice ale omenirii. Încercările de a înţelege realitatea primordială au stat la baza multora din realizările cele mai înalte ale culturii. Credinţa religioasă a ajutat la definirea a numeroase elemente secundare ale macro-structurii ştiinţifice cum sunt economia şi tehnologia şi a condiţionat o varietate impresionantă de forme sociale. Religia este cea care face inteligibilă existenţa a multe din momentele importante şi realizările din trecut, chiar a celor din negurile preistoriei.

Sensu lato Europa de Sud-Est , numită pe scurt Balcani, este unul din cele mai variate şi vechi nuclee ale civilizaţiei Europene. Din această zonă, în antichitate, a provenit credinţa, urmată de propria codificare şi întreagă expresia culturală a acestei codificări, iar, în timpul nostru, această credinţă este aşezată în încercări de deconstrucţie ce pot fi interpretate ca o codificare, destructivă a pericolelor necredinţei. Nu ar fi însă corect să abordăm credinţa dintr-o perspectivă romanţată, ignorând istoria "neagră". Acest studiu nu urmăreşte o istorie succintă a principalelor religii balcanice, ci caută să atragă atenţia asupra unor aspecte provenite din substratul preistoric şi păgânism, sugerându-se cum - în timp - acestea au implicaţii profunde pentru Europa de azi. În acest scop, vom lua în considerare cazul "Profetului" nebun şi cel al baladei despre "ewe lamb".

Un fapt, nu foarte însemnat dar remarcabil, este că, după toate erorile holocaustului Comunist în Europa de Est, se putea, chiar în ultimii 2-3 ani ai regimului Ceauşescu în România, să întâlneşti câţiva sihaştri creştini ce se restabiliseră în inima Carpaţilor. Aceşti călugări au supravieţuit comunismului pentru a celebra începutul celui de-al 3-lea mileniu creştin.

Adâncimea temporală a religiei însăşi este încă şi mai mare de atât. Trebuie considerată din două unghiuri: atât în termeni de varietate regională, cât şi în termeni de perspectivă pe care arheologia o oferă comportamentului uman. Putem aminti cuvintele cu care Thomas Mann îşi începe romanul "Iosif şi fraţii săi": "Adâncă este fântâna trecutului: s-o numim oare nesfârşitul?".

Preistorie şi identitate

Fenomenologia credinţei nu pătrunde doar înapoi în timp ci şi spaţial peste Europa. Arheologia poate arăta cum oamenii pre-literaţi s-au răspândit pe arii largi ale continentului. Balcanii au fost mult mai puţin izolaţi în preistorie decât au fost sub comunism. În timp ce bogăţia etnografiei româneşti ne poate izbi ca fapt intrinsec, în fond aceasta exemplifică o cultură socială şi materială care a fost, mai demult, foarte răspândită în Europa. Ca atât de multe alte lucruri din cultura balcanică, etnografia românească e fundamental europeană prin natura sa.

Vasul Gundestrup (fig 1) cu remarcabilele sale codificări de credinţe religioase din epoca fierului, turnat în argint, a fost găsit într-o mlaştină din Danemarca. Azi se crede că a fost făcut în Balcani, în sec. 2 –1 î. de Chr., ca parte a unei lungi tradiţii trace a lucrărilor de metal în relief (Bergquist şi Taylor, 1987).

"Celţii" culturii La Tène din descoperirile arheologice, au pătruns în Balcani din secolul IV sau III î. de Chr. şi au stabilit o simbioză prietenească cu dacii din epoca fierului din România. Cele două popoare se aflau la acelaşi nivel de cultură semi-literată războinică şi meşteşugărie înaltă. Erau în stare să-şi îngroape morţii în aceleaşi cimitire, ceea ce indică un anumit

---

Mare, mare *Şi picioare n-are.*
(Furculiţa de fân)

Colecţia PETRICA SCAUNAŞU, Ţara Codrului, 1981

Fig 1.1. Vasul de Gundestrup, c. 100)en.

compromis între credinţele lor. Religiile celtică şi dacă sunt complexe, nefiind scopul acestui capitol.

Deoarece această ramură a arheologiei se află la limita culturii clasice (alfabetizate), avem referinţe literare despre preocupările dacilor, în privinţa unor subiecte cum ar fi astronomia , medicina naturistă şi viaţa de apoi. Unele elemente ale religiei lor ne-au parvenit, astfel, împreună cu moştenirea arheologică a monumentelor lor funerare.

La Grădiştea Muscelului în Carpaţii sudici, se află mari structuri dreptunghiulare şi cercuri din piatră şi lemn. Fapt şi mai remarcabil, multe dintre acestea sunt replici formale în andezit ale colibei dacice, numite stână sau târlă, care poate fi găsită chiar la altitudini mai mari (ex. Meleia şi Rudele la 1200 - 1400 m). E fascinant să gândeşti care a generat-o pe cealaltă şi de ce (Nandriş., 1981).

S-a spus că există o corelaţie între oierii transhumanţi din Orientul Apropiat şi apariţia monoteismului. Viaţa oierului îi oferă acestuia o largă posibilitate de a contempla scurgerea ordonată a evenimentelor cereşti, care erau, în orice caz, foarte bine cunoscute popoarelor preistorice.

Aceştia au integrat sistemele lor explicative şi religioase cu altele empirice, cum ar fi calendarele ce ţin de ciclurile agrare şi pastorale. Toate acestea sunt evidente, studiindu-le monumentele. Este de asemenea evident că figurinele şi alte materiale rituale asociate cu neoliticul balcanic cum ar fi dovada vânătorilor de mamuţi Gravettian, cu 30.000 de ani mai devreme, reprezintă concepte, nu doar simple percepte sau jocuri de copii.

În neoliticul timpuriu, în timpul mileniilor 6-5 î. de Chr., în primul neolitic temperat, figurile erau consecvent prezente, dar în număr mic. Sunt asociate în general cu elemente cum ar fi sigiliile de lut şi lingurile de os, adeseori întâlnite în rămăşiţe rituale cu anumite tipuri de veselă pictată sau motive artistice în zig-zag ce reprezintă, fără îndoială, apa. Au forma unor elemente sexuale ambigue, susceptibile înţelegerii fie ca femei cu şolduri unduitoare şi gât lung, fie explicit falice. Această ambiguitate ar fi binevenită într-o colibă întunecată în timpul unei iniţieri sau al unui rit de trecere. În culturile târzii din mileniul 5-4, cum ar fi Vinča, sau în neoliticul primar din culturile de la Gumelniţa şi Cucuteni, numărul de figurine este mult mai mare.

Intensitatea prezenţei lor pare să spună ceva despre o anumită pondere a controlului religios şi social.

Societăţile de vârf ale mileniilor 5 şi 4 au dus comportamentul neolitic atât de departe încât putea fi alterat fără a se schimba în altceva, de exemplu supremaţia epocii bronzului în începuturile urbanizării. Aşezările lor puteau impresiona prin mărime, casele şi arhitecturile lor erau avansate şi adesea

---

Ţucu-ţi ochii
Cu muchea săcurii.

Colecţia PARASCA FĂT, Deseşti.

Ochii mei nu-s de de oglindă
Să te vezi cât eşti de mândră,
Ochii mei nu-s de uiagă
Să te vezi cât eşti de dragă.

996

Mândru-i jocu -
Ardă-l focu!
Şi tigneala -
Ard-o para!

997

Hai, nevastă, la poiană
Să ciuntăm o buruiană:
Buruiana macului,
Să i-o dăm bărbatului.

998

Joacă lelea şi desculţă
Dacă n-are optincuţă:
Optincuţele-s pe bani,
Cizmele la bocotani.

999

Hai, mândrucă,
La prelucă,
Să-ţ fac răştitor
Şi furcă.
La mnijlocu codrului:
Plata răştitorului
Şi la mnijlocu luncii -
Acolo plata furcii.

1000

Hai, mândrucă, să fugim
Pân pădurea de mălin,
Toamna şi primăvara
Când suflă vântu frunza:
Urma ni s-a astupa
Şi nime nu ne-or afla.

1001

La oile popii, -n deal,
M-o bătut ca şi pe cal.
Bine-o făcut că mi-o dat
Că-acolo n-am fo' chemat.

1002

N-am crezut la om cu-amar
Până-am fost frunză-n stejar,
Da'-amu de-ar si frunză verde
La om cu amar aş crede.

1003

Măi codrule, nu mă vinde
Că-s tânăr şi te-oi aprinde,
Măi codrule, nu mă da
Că-s tânăr şi foc ţ-oi da.

1004

Codrule, ptica-ţ-ar vârvu
Să rămâi fără de dânsu
Cum îs eu fără de mândru.

1005

Lunuță, numa lunuță,
Œine-mi mie lumninuță
Până-oi tré peste uliță,
Dacă-oi trece ulița
Poți, luniță, scăpăta
C-oi si-n casă la mândra.

1006

Măi mândruț, floare de soc,
Nu-ți bate de mine joc
Că şi eu-s rujă de rug -
Nu mă-tind unde n-ajung.

1007

A meu bine, -a meu năroc -
Ca iarba pe lângă foc,
A meu bine, -a mé tigneală -
Ca iarba pe lângă pară.

1008

De-ar si lăsat Dumnezău
Ce ibdeşti să sie-a tău!
Dumnezău aşe-o lăsat:
Ce ibdeşti să părăseşti
Şi să iei ce nu gân(d)eşti.

1009

Frunză verde de căline
Celuitu-m-o pe mine
Tăt cu besăzile line
Şi cu păhărele pline:
Şi-eu am gânit c-aşe-i bine.

1010

Cine joacă-n Postu Mare
Joace-i dracu pe stinare,
Cine joacă-n Postu Mic
Joace-i dracu pe buric.

1011

Strîgă, strîgă, măi strîgău,
Că-amu-oi strîga şi eu,
Strîgă, strîgă şi tu, mut,
Că-ai mâncat cureti împlut.

1012

Hai să batem pălnile
Ca şi luptii fălcile.

1013

Lumea are gură ré:
Când ne vede ne pâră -
Ş-ap(o)i vai de ptelea mé.

1014

Cucule, cucuț, cucuț,
Fă-m şi mie-un lengănuț
Să mă leangăn cu mândru
Vara, când bate vântu.

Fig. 1.2. Reconstituirea unei aşezări din mileniul cinci/patru - Cultura Cucuteni, Neolitic, Moldova; desen de Giovanni Caselli

deținеau bogății în aur şi cupru. Aşezările, de la Gumelnița sau Cucuteni, erau prin sine demonstrative, aproape descriptive, monumente în peisaj, astfel că nu găsim tipurile de morminte megalitice sau lucrări din pământ care joacă acest rol în Europa de Vest.

Este clar că diferențele de gen erau importante ca şi componentă a imaginii lumii neolitice, dar nu e din nici un punct de vedere clar că acesta implică ceea ce literaliştii vor să spună prin Zeița–Mamă, simboluri ale fertilității sau oprimării femeii.

Culturi de o asemenea complexitate nu puteau să nu aivă o ierarhie socială şi religioasă bine închegată. E pur şi simplu conformism ideologic fără sens al modei intelectuale să numeşti societățile primitive "egalitariste" sau să scazi în importanță contribuțiile pe care convingerile religioase le-au avut în evoluția lor.

Ierarhia în acest neolitic primar târziu e indicată de morminte bogate, cupe de aramă sau aur şi de alte obiecte. O ideologie în mod clar legată de dualitatea de gen este în mod clar indicată de ansambluri de figurine masculine şi feminine atent aranjate, din lut ori cupru, sau discuri de aur ori pandantive din aranjamente interioare conținând ansambluri ritualice de mobilă şi obiecte, din reprezentări plastice pe peretele din capătul casei, cum ar fi cea din fațada A2 Cucuteni din Truşeşti, din diferența ritului de înmormântare al sexelor şi, probabil, în modelele sofisticate de pictură pe veselă. Ideologia este extinsă asupra aproape oricărei sfere de viață, ca de exemplu în figurile pereche aflate pe spatele scaunului de lut Cucuteni din Lipcani, aflat acum în Muzeul Suceava.

Într-un fel cultura materială a acestor popoare nu era "artă", fiindcă o atare societate nu avea artă.. În schimb, tot ce făceau era investit cu semnificația ființei lor sociale. Prin virtutea umanității noastre comune cultura lor ne poate vorbi, oricât de sumar. S-ar putea chiar să fie necesar să examinăm fenomenul "religie" cu mai multă grijă.

Religia e adeseori invocată în situația balcanică pentru a explica aspecte ale indentității şi conflictului etnic. Aceasta ar putea fi un adaos periculos la perceperea greşită a lumii balcanice. Mizeria din Bosnia sau din Kosovo nu e, în primul rând, un conflict religios în Balcani ci o rezultantă a divizării de pace marxistă ce a sugrumat pentru mult timp identitățile naționale. Identitatea unui grup uman este adeseori văzută de esențialişti ca o listă de elemente ce include religia. Dacă eşti dotat cu suficiente caracteristici, se presupune că faci parte din grup. Astfel, o religie, un veştmânt, o limbă sau o înfățişare, pot însemna apartenența la un anume grup. În contrast cu punctul de vedere "esențialist" cercetători ca Fredrik Barth (1969), Elwert

---

Două roate-ncârlogate Peste casă aruncate.

(Luna şi soarele)

Colecția PETRICA SCAUNAŞU, Tara Codrului, 1981

(1989, p. 446) sau Stephanie Schwandner-Sievers (1998, 1999) preferă o descriere "formalistă", mai interesantă, a etnicității. Această perspectivă consideră etnicitatea o acțiune socială, formală, unde etnicitatea este construită social. Etnicitatea este un proces dinamic în care criteriile de clasificare se pot schimba după timp şi împrejurări şi în care existența şi potrivirea sunt ratificate de uz. Această formă mai pluralistă şi adaptativă e reflectată într-un studiu de caz de identitate de grup, printre beduinii jebaliyeh din Sinai, precum şi rolul "comportamentului ca şi cum" al membrilor aparținând grupului (Nandriş, 1990). Antecedentele acestui studiu pot fi căutate cu atenție în studiul lui Jakob Fallmeryer (1835). Merită să amintim folositoarea ambiguitate lingvistică a termenului "ethnos" în limba greacă, ceea ce face uşor de confundat elementele de etnicitate cu elementele de naționalitate. Mişcându-ne mai aproape de prezentul istoric găsim expresii ale înțelegerii religioase balcanice încastrate într-o lume socială străveche, care pare să survină chiar mai rapid din trecut. A fost adesea foarte dură, alteori foarte umană, dar ca şi persoanele ce-au locuit-o, arareori a fost simplă. Religia şi cultura din Balcani aveau în parte codificări mitologice ale experienței care, fără a fi complet sistematice, erau dotate cu importante funcții sociale non utilitare. Religiile vechi ştiau bine credințele şi practicile vechi şi adesea căutau să-şi încorporeze ceea ce nu puteau repudia pe de-a-ntregul. Vom cerceta un exemplu care, aşa cum vom vedea, leagă prezentul nostru de propriile sale i-raționalități.

Mesia

"Jucătorii" majori ai scenei religioase balcanice ne sunt destul de familiari. Creştinătatea şi iudaismul şi-au făcut simțită prezența peste milenii de vreme ce Byron, în "Child Harold", ne aminteşte rolul Islamului:

> Pământ al Albaniei! Lasă-mă
> Să te privesc, doică de sălbatici !
> Crucea coboară, minaretele se înalță...

Minaretele văzute de Byron aproape au dispărut împreună cu migratorii ce cuibăreau pe ele. Aluzia e la roditoarea şi momentana co-existență a Creştinismului şi Islamului în Balcani pe parcursul unei lungi perioade a mileniului trecut, mai ales după cucerirea Constantinopopului de către Fatih Mehmet II în 1453. Acest fapt are ramificații prea vaste pentru a fi amintite, deşi aspecte vor apărea în capitolele viitoare.

Relațiile istoriei balcanice cu iudaismul sunt de asemenea prea complexe pentru a face un sumar aici. Asigură totuşi o poveste demnă de spus de vreme ce are consecințe momentane pentru perspectiva noastră pe termen lung asupra pseudo-religiilor moderne, cum ar fi Marxismul. E un capitol fascinant al istoriei Balcanilor, unul asupra căruia un mare cabalist ca Gershom Scholem a crezut potrivit să investească multă energie.

Shabbetai Zevi (1625-76) era un maniac depresiv ce se proclama Mesia împreună cu Nathan din Gaza (1644-80) care era al său Ioan Botezătorul; atrăgeau o mulțime de discipoli. Mişcarea sa a explodat, în scenă, şi a stârnit mii de evrei credincioşi din Europa de Est, mai ales în anul de criză 1665-6. Acest fapt a culminat abrupt în apostazie când Shabbetai s-a convertit la islamism în prezența Sultanului. Viața şi apostazia lui, precum şi mişcarea pe care a condus-o, ridică probleme grave, dificile chiar azi de discutat. Totuşi, Scholem a făcut asta şi noi trebuie, de asemenea, să ne confruntăm cu ele. Este necesar să ştim ceva despre sofisticata doctrină cabalistă a lui Isac Luria Ashkenazi (1534-72) din Tsefat sau Safed, Palestina. Luria era contemporanul lui Sf. Ioan al Crucii (1542-91) sau al Sf. Teresa din Avila (1516-82).

O lucrare seminală mai veche a Cabalismului, Zahar-ul sau Fulgerul a fost scrisă în Spania de Moses de Lean (? 1250–1300), contemporan cu Meister Eckhart (1260 – 1328). Cu toții au datorat mult vechilor mistici cum ar fi Johu Scotus Eoigenna sau Dionisie Areopagitul. Cabala nu e doar mai veche,

1015

Vasalică, clop cu cipcă,
Haida la noi duminică
Că ne-om serbe două ouă,
Ne-om căta dragoste nouă.

1016

Zîs-am zău şi m-am jurat
Că n-oi mere sara-n sat
La nevastă cu bărbat
Că-oi vini cu capu spart.

1017

Am zîs zău şi p-a mé lege
Că-oi ibdi şi n-oi alege.

1018

Leliță scurtă şi groasă,
Bună-ai si de toc la coasă.

1019

De când dor am învățat
N-aş durni nelengănat,
Nici pe cergă, nici pe țol -
Numa pe pământu gol.

1020

Când mă duc la tine, Luşcă,
Nici un câne nu mă muşcă,
Când mă duc la tine, Floare,
Tăț mă muşcă de pticioare.

1021

Codrule, frunză galbână,
Eu mă culc, tu mă leangână,
Da' mă leangână frumos

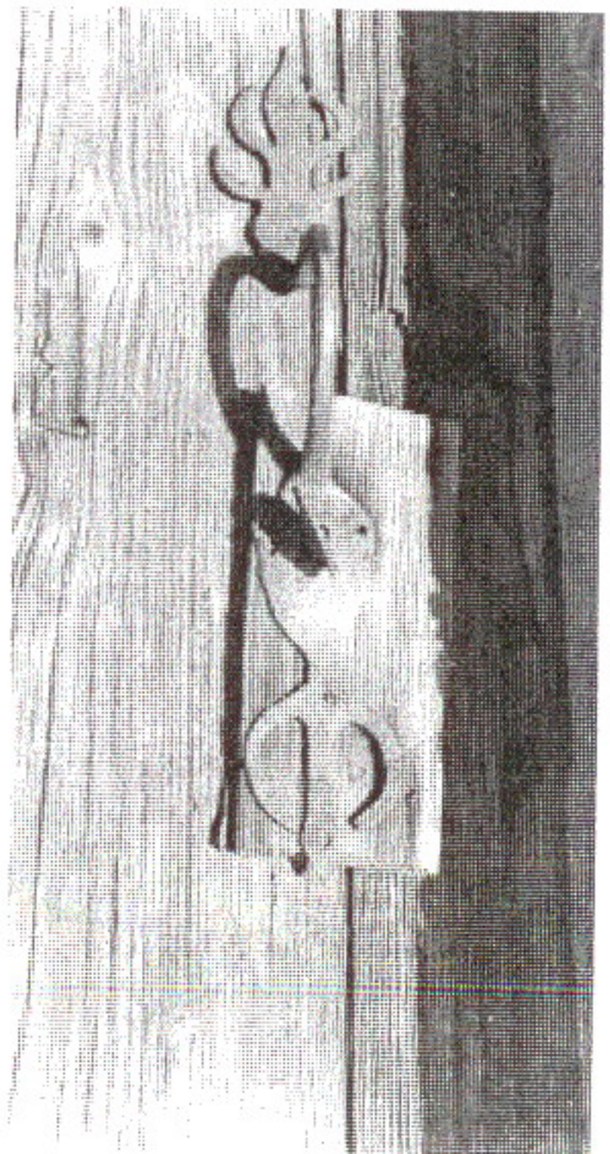

Îmblă
Ca bota străjii.

Colecția PARASCA FĂT, Deseşti.

Să nu ptic din leangân jos,
Să ptic jos, să mă omor,
Să n-aibă mama fecior
Că eu îm sunt învățat
Tăt pe brață lengânat.

1022

Fă-mă, Doamne, ce mi-i fa',
Pasăre să pot zbura
Øn fereastă la mândra
Să văd sara ce-a cina,
Dimineața ce-a prânzi,
Peste zî cu cine-a si.

1023

Bine-mi place a juca
Cu nevasta altuia.

1024

Vai, săraca mândruța,
Ié culege cânepa
Toamna şi primăvara
Şi pe când s-a mărita
Pânză n-are ce lucra.

1025

Foaie verde ş-un dudău,
Mândruță, pe locu tău
Creşte iarbă şi durzău.

1026

Vai săraca mândruța:
Podu-i țese,
Podu-i coase,
Moara-i face pânză deasă.

1027

Câtu-i de greu a ibdi
Fetiță care nu şti'.
Ibdeşte-mă, mândră dragă,
Până mi-i cămeşa neagră
Că dacă mi-o-i soponi

dar datorează mult şi e strâns legată de surse gnostice creştine şi neo-platonice, tot aşa cum Evangheliile datorează mai mult elenismului decât iudaismului.

Doctrinele lui Luria includeau ideea de **tikkun** sau mântuire şi re-integrare a ordinii ideale.

Aceasta a devenit necesară urmând inextricabilului amestec de bine şi rău ce a rezultat din catastrofica spargere a vaselor în cursul facerii mai multor universuri nedesăvârşite ("Regii din Edom") în timpul Creației. Ştim că Adam nu a reuşit să îmbunătățească lucrurile şi astfel toate ființele din lume, inclusiv omul, au luat haina materiei fizice mizere derivată din glipoth, coaja sau învelişul răului, provenite din eşecurile de dinainte, în locul trupurilor lor spirituale originale.

Aceste situații teologice complexe sunt cu perfectă acurateţe reflectate în frescele pictate ale mănăstirilor din Bucovina, mai ales la Sucevița.

"Îmbrăcarea în piei" a lui Adam şi Eva la izgonirea lor din rai exprimă îmbrăcarea de către ei a corpurilor materiale. Frescele arată tranziția de la evenimente timpurii în istoria creației care au loc într-un univers spiritual evidențiat de fundalul alb la acelea de după cădere, pentru care fundalul e albastru.

Această corectitudine teologică nu e pe de-a-ntregul surprinzătoare. Deşi îndepărtate mănăstirile bucovinene, la care vom reveni mai jos, aveau legătură cu o gamă largă de discursuri filozofice şi teologice (Nandriş,1970) şi erau asemeni Muntelui Athos, căminul multor teologi remarcabili, ca Stareţul de Neamț în Moldova, Paissy Velichkovschi.

Urmând uimitoarei convertiri neurotice a lui Shabbetai Zevi, qlipoth-ul Credinței pervertite trebuia, psihologic vorbind, să fie salvat. Ideea degenerată de apostazie ca scop real al tikkun-ului s-a consumat şi răspândit rapid împreună cu tot felul de nihilisme paradoxale: "Nu putem fi toți sfinți, lăsați-ne să fim păcătoşi". Un soi de antecedent poate fi văzut, de ex., la apostolii Marranos, acei evrei din Peninsula Iberică, care între 1391 şi 1498 au simulat convertirea la creştinism: "Inima şi gura unui singur om nu pot fi una". Adiacenții geografiei Cathari Perfecti au ajuns în acelaşi fel să se simtă liberi de constrângeri morale, şi ar trebui cel puțin să fie conştienți de posibilele legături între gnosticismul balcanic şi Cabală, între Cathari şi Bogomili (Nandriş, 1992).

În această ciudată istorie vedem că firul pervers al elitismului revoluționar şi decepția născută în ideile Revoluției franceze, în nihismul rusesc şi în endemica voință marxist - leninistă de a justifica mijloacele prin scopuri, au avut începuturi extrem de timpurii (Courtois, 1995, 1997).

Pregnant, a dat naştere sinistrei figuri radicale a lui Jakob Frank (1726-91), care în timp ce se pretindea Romano-Catolic căuta mântuirea prin "târârea în haina ruşinii", o expresie atribuită de unii gnostici lui Iisus Christos.

Predicile şi "obiter dicta" ale lui Frank constituie un "veritabil mit religios al nihilismului" (Scholem, 1974 pp. 315 –16): "Mare este un păcat comis de dragul său". Omul care ar fi putut să-i urmeze lui Frank ca lider al sectei din Offenbach a fost ghilotinat în 1794 sub numele de Junius Frey alias Moses Dobroshka, alias Thomas Edler von Schoenfeld. Ideea subversivă că acela ce s-a scoborât în cele mai mari adâncuri e cel mai probabil să vadă lumina, a pavat drumul către autodenunțare a lui Jean-Jacques Rousseau, figură atât de proeminentă a gândirii liberale de stânga. Wittgenstein (1997) chiar a crezut că "Rousseau are în natura sa ceva evreiesc".

O seamă de ideologii inter-relaționate au devenit o reclamă periculoasă a ideologiilor revoluționare ale căror ecouri răsună în sec. XX în acte de brutalitate şi terorism. Un adevăr relevant despre rezistența scăzută a unor asemenea idei este exprimat în aforismul lui Santayana, cum că "Autarhia este păcatul inițial al indignării morale". Astfel sunt efectele multiplicatoare ale credinței.

Aşa cum Scholem se exprimă atât de direct (1974: p.320), această revoltă anarhică "a fost treptat răspândită de grupuri ce au rămas în interiorul

---

Ce creşte cu vârful în jos?

(Turturul de ghiață)

Colecția PETRICA SCAUNAŞU, Țara Codrului, 1981

ghetourilor şi au continuat să profeseze iudaismul rabinic, dar care, în secret, credeau că i-au adus câştig. Când izbucnirea Revoluției franceze a dat din nou aspect politic ideilor lor, nu le-a fost necesară nici o mare schimbare pentru a deveni apostolii unei nemărginite apocalipse politice. Dorința de a revoluționa tot existentul nu mai trebuia să-şi găsească expresia în teorii disperate - cum ar fi cea a sfințeniei păcatului - ci şi-a asumat o privire intens practică în sarcina trecerii pragului în noua eră".

Aceasta a fost aproape cea mai mare pervertire a ideii de tikkun, dar nu pe de-a-ntregul, fiindcă comunismul şi Uniunea Sovietică mai aveau până la apariție. Combinația de radicalism şi decepție (de ex. dezamăgirea evreului de către evreu în ghetou sub pretextul ortodoxiei rabinice) cu nihilismul pervers (ostentativ motivat prin cele mai înalte scopuri), şi amestecată cu o teologie utopică a lucrurilor ultime - toate acestea sunt importante în termeni teologici pentru o înțelegere obiectivă a apariției comunismului; şi pentru impunerea comunismului în Europa de Est în care evreii au jucat un rol important; şi chiar în anumite fenomene precum Robert Maxwell şi cele o mie de sate Maxwell.

Antinomianismul sabatinilor, prin Abraham Perez în Salonic (Scholem, 1974: p 312), a deschis atât drumul ruşilor cât a Revoluției franceze. El sau ea nu aveau idee ce să pună în locul vechii ordini dar erau hotărâți să distrugă fără sfială ideea primitivă, superstițioasă şi iluzia semi-conştientă că un Mesia va apărea pentru a completa tikkun-ul şi aduna ultimele scântei. Răul devine parte integrantă a universului decăzut prin aceste idei. Trebuie, ne spun ei, să coborâm cu toții în adâncurile răului ca şi Mesia şi să bruscăm porțile închisorii din interior. Răului trebuie să i se răspundă cu rău, împotriva răului trebuie luptat cu răul. "Dorința lacomă de putere" (Scholem, 1974:p 336), care l-a stăpânit pe Jacob Frank şi-a găsit asemănare în nihilismul rusesc, în pseudo-religia epi-semitică a lui Marx şi în justificarea de către Lenin a mijloacelor prin scopuri.

O reînviere a ideilor cabalistice poate fi considerată ca începută în a doua jumătate a secolului XVIII, prin apariția Hasidismului şi prin peregrinările Rabinului Israel Baal Shem în Carpații nordici. Acesta şi-a extras inspirația din figura quasi-misterioasă şi mitologică a Rabinului Adam Baal Shem şi din spiritualitatea regiunii Scholem (1974: p. 332 seq), îl identifică pe Adam Baal Shem cu Rabinul Hershel Zoref de Vilna şi Cracovia, autor al *Seferha Tsoref*, el însuşi un cripto - Sabbatian, care a murit în 1700 chiar la naşterea lui Baal Shen. Trebuie acum să luăm în seamă o exprimare contrastantă a credințelor ce țin chiar de aceste regiuni.

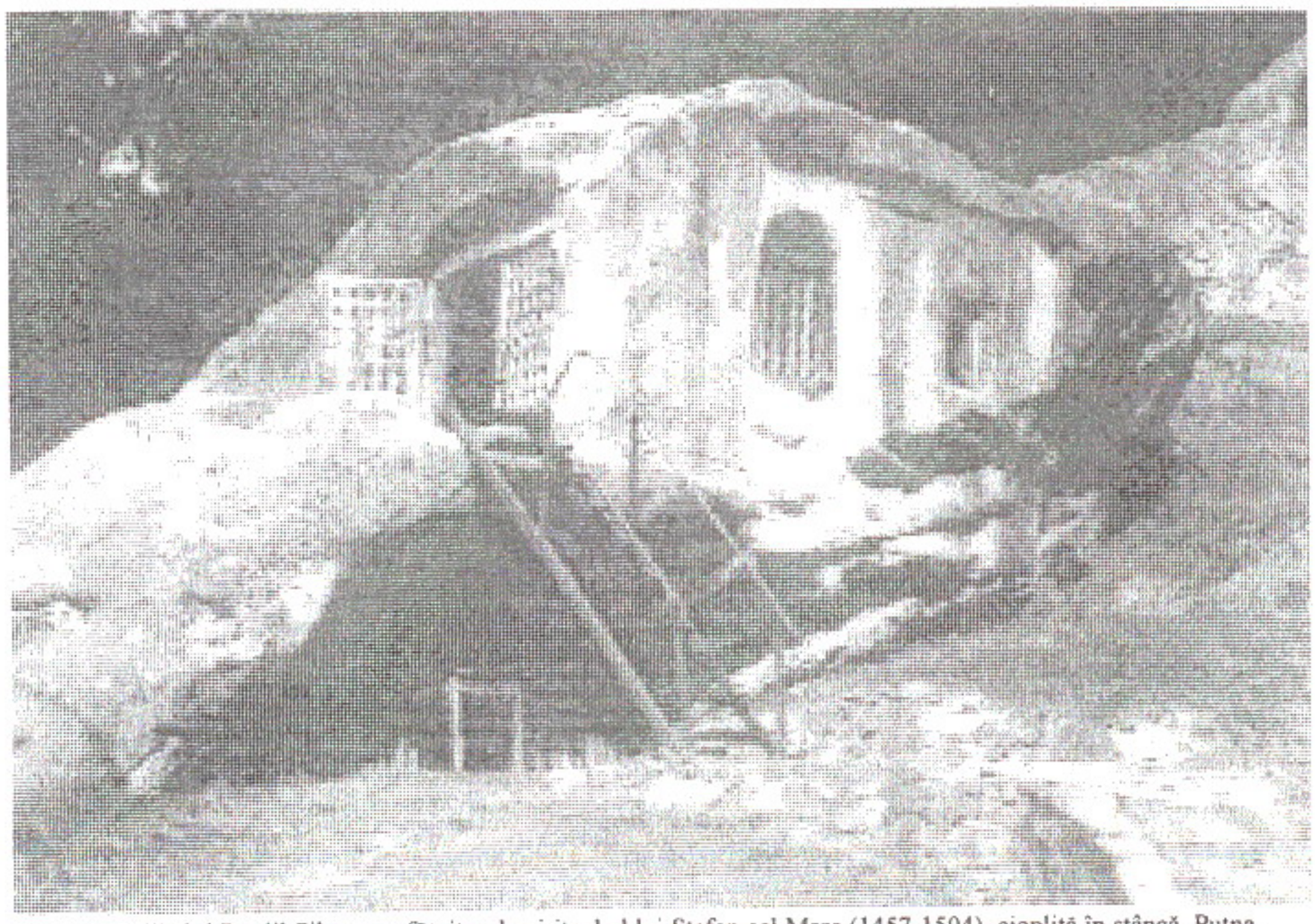

Fig. 1.3. Chilia lui Daniil Sihastru, sfătuitorul spiritual al lui Ştefan cel Mare (1457-1504), cioplită în stâncă, Putna

Decât să-ți mut vorba,
Mai bine fălcile.

Colecția PARASCA FĂT, Deseşti.

Tri şi patru mi-oi găsi,
Mai mândre şi mai frumoase
Nu ca tine usâcioase.

1028

Merişor cu mere coapte,
Te-am visat, mândră, az-noapte
Că durnem pe brațu tău
Şi ne sărutam mereu.

1029

Mi-o făcut mândra cu mâna
Să mă duc că-i gata cina,
Mi-o făcut mândra cu capu
Să mă duc că-i gata patu.

1030

Se mărită mândra mé,
Vai de capu cui o ie
Că mai mult i şi a mé.

1031

De nu-mi plac nevestele
Să orbesc ca peştele.

1032

Mândră, de nu te ibdesc
Să mă usc, să mă toptesc
Ca şi săul de berbece
Când îl pui în apă rece.

1033

Fetele mânâncă urdă -
După Mihai tăte turbă,
Fetele mânâncă ceapă -
După Mihai tăte creapă.

1034

De m-ar săruta o sută -
Ca mândra nu mă sărută.

1035

Am avut şi eu drăguț -
Mi s-o părut pre micuț,
L-am țîpat în câmp să pască,
Pân' la toamnă să mai crească.

1036

Astă vară era vară -
Se culcau fetele-afară,
Amu-i iarnă şi omăt -
Se culcă şi nu le văd.

1037

Aş juca şi nu ştiu bine,
M-aş lăsa, da' mi-i ruşine.

1038

Mă fac oamenii nebun
De ce mi-am pus coasa-n drum,

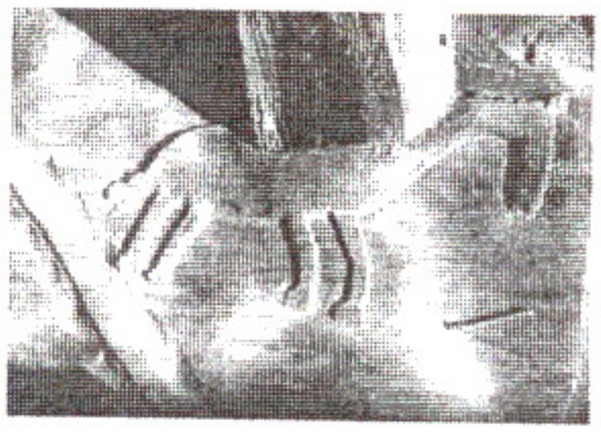

1055

Nu lega, maică, lumea
Cu care nu-i om de ié;
De-i lega(-o) încă o leagă
Cu care să-mi fie dragă.

1056

Bade, de treci p'ângă noi
Pune clopote la boi:
De-oi fi moartă de beteagă
M-oi ruga la măicuța
Să deschidă fereasta
Să te văd pe dumneata.
Colecția PETRICĂ SCĂUNAȘU, Orțița
De la Virona Zaharie, 47 ani, 1981

1057

O băută că nu-i multă
Că-i rămasă de la nuntă.
Colecția GAVRIL GHIUR

1058

Asta-i nuntă, nu-i minciună,
Tăt omu-i cu voie bună.
Colecția ANDREI GROBEI,
Țara Chioarului, 1975.

1059

La nuntă și la ospăț
Se strâng Peticenii tăț.
Colecția DUMITRU IUGA, Sălișteа de Sus.
De la Dumitru Iuga, 90 ani, 2000. 1060

1060

Unde m-o adus doru -
Unde n-am fost până-amu,
Unde doru m-o adus -
Unde n-am fost de cându-s.

1061

M-o adus doruțu, -adus,
De la Sighet mai în sus,
M-o adus doru-nt-o sară
La Mărie Mărioară.

1062

Eu cu mândra duce-m-aș,
Nu mi-ar trebui nănaș,
Nici popă să ne cunune -
Numa noi cu vorbe bune.
De la Dumitru Iuga, 92 ani, 2002.

privim înapoi; să nu plătim răului cu rău. Contrastul cu grupajul de idei studiat mai sus este, într-adevăr, uimitor.

Miorița aruncă o privire înapoi către acea veche credință în viața de după moarte pe care Herodot o înregistrează ca una din preocupările dacilor din această zonă. Caracteristic pentru credința rurală românească, se pune accentul pe fenomenele naturii și pe strânsa relație dintre cioban și turma sa cu scopul de a pune în discuție relația omului cu creația.

Se poate vedea doar din „Miorița" că, dincolo de evoluțiile târzii din istoria religiei balcanice, se află o stratigrafie adâncă, la începuturi păgână și în contact cu civilizația alfabetizată și, mai devreme, cu culturi preistorice pre-alfabetizate dar nu lipsite de mesaj. În mod ideal ar trebui să ne ocupăm mai mult decât este posibil de religiile clasice antice. Și Grecia și Roma au influențat profund Balcanii, și, ca în cazul poveștii lui Ofreu, influența a fost, cu siguranță, reciprocă.

Un strat adânc de credințe, care ar putea fi caracterizate mai degrabă ca superstițioase decât religioase, încă există în cultura populară românească, multe dintre ele derivând din ocuparea romană a Daciei. Dacă pare nepotrivit, să ne amintim că Peter și Iona Opie au demonstrat descendența unor jocuri de copii români din timpuri romane, și asta independent de o mediere adultă (Opie și Opie, 1969). Alte fenomene care încă mai există sunt păgâne, ca mersul pe foc, în timp ce dansatorii mascați, din Balcani și Europa, sunt, de asemenea în mod clar din antichitatea preistorică (Seiterle, 1984,1988; Coulentianou, 1977; Sartori, 1983).

Concluzie

Evident, o prezentare ca aceasta nu poate aduce lumină în asemenea subiecte importante. Ar fi fost exagerat să încercăm să recapitulăm principalele sisteme religioase și de credință. Și nu acesta a fost scopul nostru.

Religiile balcanice, asemeni bogatelor credințe ale popoarelor din Balcani, au revelat cu putere o capacitate de a reconcilia elemente disparate într-un mod armonios prin sincretism sau simbioză. Prea adesea politicienii în căutarea puterii și puriștii ideologici au căutat consistență iluzorie și soluții exclusive care au generat conflicte.

Dimensiunea temporală evolutivă a credinței își găsește o expresie exemplificatoare în marile cisterne subterane ale Bizanțului, construite pentru împăratul Iustinian de 7000 de sclavi în sec. VI pentru a asigura apă orașului. Sunt acoperite cu bolți de cărămidă, sprijinite de "1001" de coloane de marmură figurând sub numele de *Bin bir direg*. Multe din aceste coloane au fost aduse din ruinele elenistice din Asia Mică.

Cisterna *Yerebatan Saray* e cunoscută ca *Palatul subteran.* O pădure de 336 de coloane semi-scufundate de 9 metri înălțime se desfășoară în șiruri de 140 de metri în întuneric ce răsună în înceata picurare a apei din acoperiș. Rezemată de zidul din spate al cisternei se

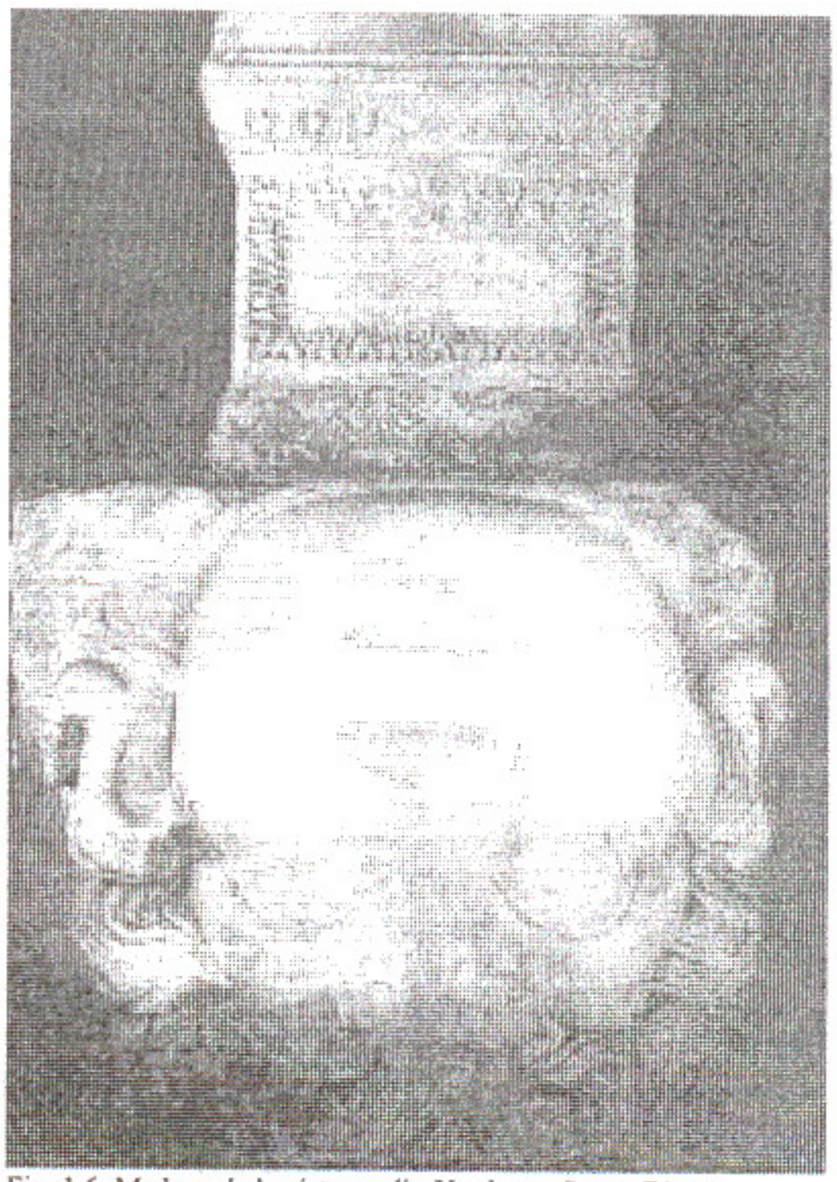

Fig. 1.6. Meduza de la cisterna din Yerebatan Saray, Bizanț, prezentând semne ale refolosirii ca și coloană subacvatică

Am o vacă suroaie Ce umblă noaptea prin gunoaie.
(vunʇ)

Colecția PETRICA SCAUNAȘU, Țara Codrului, 1981

locurile care şi azi sunt centre ale păstoritului. Oierul moldovean (fig. 1.4.) are o oiță cu lână creață, Miorița (diminutiv de la Mioară = oaie năzdrăvană). Ceilalți doi păstori, din Vrancea şi Transilvania, îl invidiază pe moldovean pentru turmele lui bogate de oi crețe, pentru caii lui mândri şi câinii voinici. Plănuiesc să-l omoare la apus de soare. Mioara îi aude conspirând. Renunță la mâncare şi vine behăind la stăpânul ei. Îl roagă să tragă turma într-un loc sigur şi să-i cheme pe cei mai viteji câini să-l apere.

Reacția ciobanului moldovean e foarte surprinzătoare. El o instruieşte pe mioară că dacă într-adevăr va fi omorât în acea noapte în câmpul cu "mei" (Meiul era un aliment de bază înainte de introducerea porumbului din Lumea Nouă), atunci să-l îngroape aproape de fluierele lui, în spatele stânei, astfel încât să fie aproape de turma sa şi să-şi audă câinii.

Fluieraş de soc
mult zice cu foc,
fluieraş de os
mult zice duios,
fluieraş de fag
mult zice cu drag
... şi vântul va continua să cânte din fluiere iar oile îl vor asculta mai departe (Fig.1.5).

Fig. 1.5. Cioban cântând la fluier, sculptat pe o botă ciobănaescă din sânger

Mioara nu trebuie să dezvăluie că el a fost atât de brutal omorât, nici măcar oilor, nici bătrânei sale mame despre care ciobanul ştie că va spune că el a plecat să se-nsoare cu o crăiasă; că la nunta sa munții cei mari i-au fost preoți, că păltinaşii şi brazii i-au fost martori, că stelele au apărut ca făclii iar celelalte corpuri cereşti şi-au jucat rolul, în timp păsările ce i-au cântat ca lăutari.

Reacția moldoveanului e complet europeană în ton. Această baladă nu susține moralitatea tribală primitivă a lui "ochi pentru ochi, care în mod atât de brutal reduce realizările monoteismului primar în Orientul Apropiat. În timp ce ceilalți oieri sunt invidioşi, invidia nu este instituționalizată cum a fost în comunism. Miorița nu oglindeşte nici machiavelismul lumii mediteraneene, care îşi găseşte expresia politică în răzbunare, violență națională, mândrie masculină şi paranoia care aruncă vina pe ceilalți. Resemnarea în moarte exprimată aici, poate, într-o anumită măsură, să încorporeze reminiscențe ale filozofiei pitagoreice despre care se crede că-i va fi influențat puternic pe Daci în timpul Epocii fierului în România; se oglindeşte aici resemnarea proverbială a aromânilor din sudul Dunării în fața victimizării sociale. Miorița exprimă la fel de profund natura contemplativă a moldoveanului care este figura centrală. Presupusul său fatalism derivă din secole de tehnici de supraviețuire. El trăieşte într-un punct strategic al Europei, țintă a invaziei barbarilor asiatici. Invazia rusească a Bucovinei după pactul Ribbentrop - Molotov din 1939-40 este doar o expresie recentă a acestei stări.

Ca răspuns la teoria că fatalismul este o slabă filozofie politică, trebuie spus că această cultură a supraviețuit invaziilor seculare şi unor intense intenții de distrugere, mai puternice decât, de exemplu, în insulele biritanice într-o perioadă asemănătoare. Nici masochismul şi nici răzbunarea (ochi pentru ochi) nu pot fi pe de-a-ntregul necesare sau efective în termeni de evoluție, trecând peste problemele de etică.

A prezenta această filozofie ca fatalistă e, într-adevăr, facil şi tipic pentru în superficialitatea. Din contră, balada poate fi văzută ca un exemplu de egoism, o dovadă de putere. Răspunsul ciobanului moldovean încorporează o depăşire studiată a morții prin izgonirea fricii. E un contrast între ceea ce e nobil şi ceea ce e josnic. Rolul injustiției este acela de a ne învăța să nu

- **Şăzi la noi dacă-ai zinit.**
- **Şadă binele şi sănătatea** (se aşează).

Colecția PARASCA FĂT, Deseşti.

Are şi ptită uscată
Că ține gura-ncuiată.

1046

Câte fete-s cu cojoc
Tăte-aşteaptă să le joc:
Joace-le şi cioarele
Că mă dor pticioarele.

1047

Lasă, bade, ibditu
Că te faci ca pământu,
Lasă, bade, dragostea
Că te faci ca pajiştea.

1048

De s-ar vinde dor şi gură
Eu mi-aş face bold în şură
Şi-aş vinde la dor şi gură.

1049

- Auzi ori n-auzi, mândruță,
Cum te strîgă cucu-n frunză!
- Ba, acela nu-i cucu
Că-i badea cu motoru!

1050

Am o mândră, n-am o sută,
Tare-mi place cum sărută.

Colecția DUMITRU IUGA, Sălişte a de Sus
De la Dumitru Iuga, 90 ani, 2000.

1051

Săracu bărbatu meu
Tăț oaminii zîc că-i rău
Numa io-l laud că-i bun
Că coseşte la Crăciun,
Lângă brazdă face foc
Şi-i îngheață-arceru-n toc.

1052

Tu, popă, nu-i muri bine
Că-ai legat scaiu de mine;
Tu, popă, nu-i mere-n rai
Că-ai legat de mine-un scai.

1053

Mă dusei pe ulicioară,
Mă tâlnii cu popa iară.
Prinde popa a-ntreba:
- Dragă-ți-i furca, ori ba?
- Las-o dracului, părinte,
Nu-mi adu' de ié aminte:
La furcă când mă gândesc
Io la cap înnebunesc.

1054

Mă dusei la crâşmă-a bé -
Vine furca-n urma mé,
M-ascunsei după părete -
Cânile de fus mă vede.

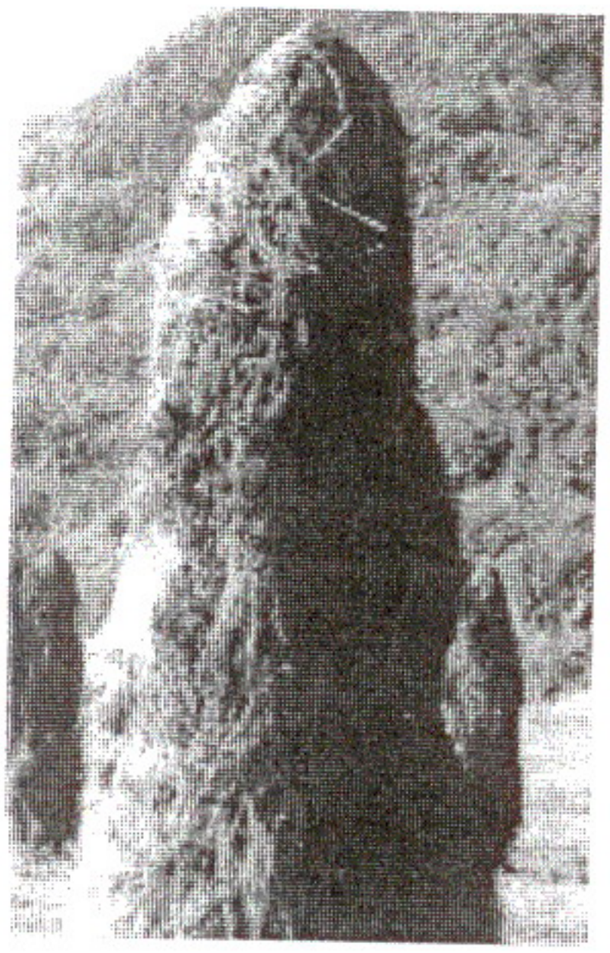

1067

Fost-am asară-a peţî
La fata bdirăiţii
Ş-am văzut gunoi sub pat
Ş-am fost gata de-nsurat
Şi fata de măritat.
Colecţia DUMITRU IUGA, Sălişte a de Sus.
De la Dumitru Iuga, 92 ani, 2002.

1068

Fost-am asară-a peţî
La fata birăiţî
Şi-am văzut gozu su' pat
Şi mi-o trecut de-nsurat.
Colecţia PETRICĂ SCĂUNAŞU, Orţiţa.
De la Ana Bota, 55 ani, 1981.

1069

Nu m-oi duce la mândra
Până-a răsări luna:
Luna răsare târziu -
Nu pot mere şi să viu.
De la Dumitru Iuga, 92 ani, 2002.

1070

Se cunoaşte c-amu-s bată:
N-am ruşine nici oleacă,
Da' n-am băut aşa să zac
Făr' cu cine mi-o fost drag.
Colecţia DUMITRU IUGA, Sălişte a de Sus.
De la Ioana Iuga, 60 ani, 1968..

1071

Şia me femeie-i femeie
Că' din grăul cel curat
Face la câni de mâncat,
Da' nu ştiu cum o frământă
Că nici cânii n-o mănâncă.
Colecţia PETRICĂ SCĂUNAŞU, Orţiţa.
De la Aurica Petrenciu, 53 ani, 1981.

1072

Mândrele cele cu dor
Mă poartă cu capu gol

Colecţia PAMFIL şi MARIA BILŢIU

Vremea. Magie meteorologică.

(Din volumul "Fascinaţia Magiei", în curs de apariţie).

Dezlegarea ploii

Dezlegarea ploii cu cărămida furată de la cărămidari

"Când nu ploua, apoi fura câte-o teglă, când făceu ţîganii tegle, şi-o puné-n vale. Şi, când se muié tegla-n vale şi se desfăcé, începé a ploua. Şi-apoi ploua câte-o săptămână. De la Bodnar Anuţa, 54 de ani, Sarasău, 2000

Dezlegarea ploii, de către o babă curată, cu crucea din ţintirim ruptă şi căzută

Când plouă mult, zîcé că trebe să iei cruci din ţintirim, de la om mort. Sunt cruci rupte p-acolo pe gios, care nu-s în pământ băgate şi îs lăsate gios. Trebe să le duci în apă, c-apoi plouă. Trebe s-o ieie crucea femeie văduvă şi curată, nu fiece baboantă. Aceie cruce-o pune-n râu, să treacă apa păstă ié. Ş-apoi zîce că plouă iară. Crucea iară trebe dusă-napoi. De la Paul Ioana, 74 de ani, Mara, 2000

Dezlegarea ploii cu cruce veche din cimitir

Când îi secetă, iei cruce, care-i bătrână şi-i ruptă. Trebe s-o iei s-o duci în vale, ori în râu. Atunci zîci:
-Doamne, Tatăl Ceresc, trimite-ne ploaie. Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezău, care te-ai răstignit pântru noi şi-ai pătimit pântru noi, trimite-ne ploaie şi nu ne lăsa, Doamne, bucatele şi roada pământului. După ce zîci rugăciuni, crucea o mai leşi în apă. Dimineaţa îi bine să te duci acolo, că zîce că acolo, într-un loc, când o făcut Dumnezo lumea, s-o făcut zuă şi s-o făcut noapte iară. S-o făcut zuă şi iară s-o făcut noapte. De la Roman Ana, Deseşti, 2000

Dezlegarea ploii cu crucea din cimitir furată de fete bătrâne

Când nu plouă multă vreme, merem oarecâteva fete batrâne şi luăm o cruce din timiteu şi o ducem şi o ţîpăm pe apă noaptea. O fura noaptea din timiteu, să nu vadă lumea. Şi ploua mediat. De la Saplonţai Irina, 76 de ani, Leordina, 1999

Combaterea secetei cu păpuşa

Când nu plouă mult, babele îngroapă păpuşi pe malu Vişeului. Păpuşa era făcută din cârpe, de fetele bătrâne. Păpuşa o conduceu şi o cântau, da' nu mai reţin ce cânta când o duceu şi o-ngropau.
Când o-ngropau, cântau să deie Dumnezo ploaie, să se facă mană şi roadă. Mergeu câte nouă sau trisprăzece, fără soţ numa mergeu. De la Nistor Marişca, 76 de ani, Leordina, 1999

Când nu ploua, făceu păpuşă, din de-aieste de-a căsî, o bucată de cergă, de zadie, de traistă, de zadie care-o poartă înainte. Păpuşa o învălé cu pânzătură cu care umblai pe cap şi făcé păpuşă, ca şi cum aveu cocoanele că ele n-o avut păpuşi de cumpărat, era ca şi acele ce le făceu mamele să tacă cocoanele mici, să nu zdere. Păpuşa o-ngropa lângă malu` apii. O duceu şepte femei văduve că aşe-i dat s-o ducă, câte şepte femei.
Când o-ngropa zîcé rugăciuni. Demult o făceu femei, că cocoane mici îi de sărăcie. Dacă o-ngropi, îngropi sărăcia. Pop Ileana, 73 de ani, Deseşti, 2000

Păpuşa de secetă

Când era săcetă mare, să strânjeu mai multe cocoane care erau subt şepte ai şi făceu păpuşe de bulendre. Şi meré şi o-ngropa-n apă mare. Şi când să-ntorcé-napoi nu să mâna nici patru ceasuri, cinci că şi ploua.
Când o-ngropau acolo cântau. Acolo-ngropau unde era mulit, în marjinea apii, în mol. Şi-apoi vine ploaia. Paşcu Ileana, 65 ani, Vişeu de Jos, 1998

Provocarea ploii cu sulul de la război

Când nu ploua, să strânjé o tiară şi merei şi desfăcei tiara aceie şi desfăcei tăt di pă sulu terii. Şi atunci mintenaş ploua. Dohotar Maria, Petrova, 1999

Dezlegarea ploii cu astupătorul de horn furat, pus în vale

La casăle bătrâne, hornu` ieşé în tindă. Şi, cătă iarnă, s-astupa hornu` să sie cald în casă, cu cârpe, obiele, cu ce era mai rău. Sau altă femeie, o vecină, ori un copil, cine puté fura, fura acela de la horn. Era bun când nu ploua, că îl puné de-a moi în râu. Asta când nu ploua. Astupători să chema acela de la horn. O fost la on uncheş de-a meu casă cu tindă şi-o mărs şi le-o furat tăte astupătorile şi le-o ţâpat pe izvor, că io am stat colo, cătă mănăstire, pe Izvoru` Negru. Acolo o stat o săptămână, o`

Am un măr de aur Ce joacă pe piele de taur.
(Soarele)

Colecţia PETRICA SCAUNAŞU, Ţara Codrului, 1981

află o reminiscență ascunsă a antichității, expresia multor sincretisme ce leagă Bizanțul de antichitate. O torță pâlpâind dezvăluie sub apă un număr de capete sculptate ale Meduzei, fiecare de peste un metru înălțime. Acestea au fost aduse de la Dydima din Ionia pentru a fi refolosite în 542 d. Chr. ca suporturi de coloane în cele mai îndepărtate colțuri ale cisternei (fig. 1.6).

Devotații cetățeni ai Bizanțului beau din ape întunecate, în care stau scufundate pe jumătate uitatele reminiscențe ale păgânismului, parcă pentru a simboliza ascunsele drumuri ale credinței şi trecerea solemnă a timpului care a structurat regiunea Balcanilor.

(În "Religious Quest and National Identity in the Balkans, 2001, Edited by Celia Hawkesworth, Muriel Heppell and Harry Norris)

Traducere NICOLAE PĂUNA - SCHEIANU

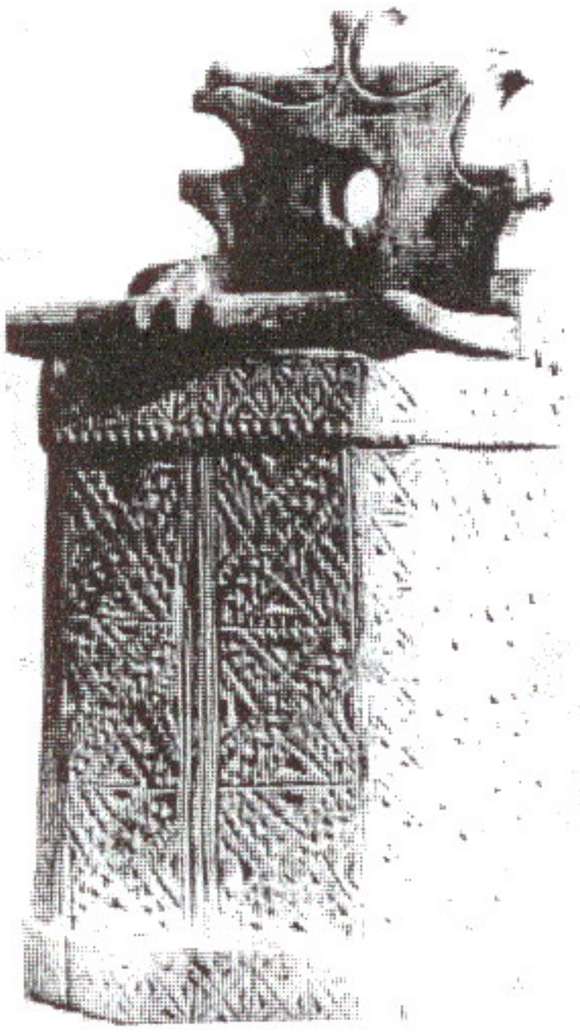

1063

Câtă lume să-nconjori
Nu-i ca popa-nşelător:
Te vesteşte de tri ori
Şi te bagă-n foc să mori
Şi te scrie pe hârtie
Şi te bagă-n foc de zie.

1064

Popa când m-o cununat,
Doamne, asta mi-o jurat:
Să nu țîn drăguț din sat -
Ş-am trecut ulicioara,
M-am întâlnit cu badea
Ş-am uitat ce-o zîs popa;
M-am întâlnit cu mândru
Ş-am uitat jurământu.

1065

Măi bărbate, nu te teme
Că te-oi fa' gazdă la vreme:
Că avem o cloşcă bună
Şi clocește de o lună.
De o lună, or' de două -
Şi ne-om face casă nouă,
De o lună şi de-o zî -
Gazde-m si cât om trăi.

1066

Decât gazdă şi om hâd
Mai bine-oi sluji ibdind,
Decât gazdă şi om prost
Mai bine-oi sluji frumos:
Sluji-oi o lună, două
Şi mi-oi face casă nouă

De la Ioana Iuga, 60 ani, 1968.

Referințe bibliografice:

Barth, F. (ed.) (1969) *Ethnic Groups and Boundaries* (Londra: Allen & Unwin).
Bergquist, A. şi Taylor, T. (1987) „The Origin of the Gundestrup Cauldron", *Antiquity*, 61: 10-24.
Coulentianu, J. (1977) *The Goat Dance of Skyros* (Atena: Ekd. Ermis).
Courtois, S. (1995) *Histoire du parti comuniste français* (Paris: Presses Universitaires de France).
Curtois, S. (1997) *Le livre noir du communism* (Paris: Pierre Laffont).
Davies, N. (1966) *Europe* (Oxford: Oxford University Press).
Elwert, G. (1989) „Nationalismus und Ethnizität: Über die Bildung vonWir-Gruppen", *Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie*, 42(3): 440-64.
Fallmeyer, J. (1835) [Pt II 1830] *Geschichte der Halbinsel Morea während des Mittelalters: Lehre über die Entstehung der heutigen Griechen* (Stuttgart şi Tübingen).
Latiş, V. (1993) *Păstoritul în Munții Maramureşului: Spațiu şi Timp* (Baia Mare: Marco & Condor).
Nandriş, J. G. (1981) „Aspects of Dacian Economy and Highland Zone Exploitation", *Dacia* (Bucureşti), 25: 231-54.
Nandriş, J. G. (1990) „The Jebeliyeh of Mount Sinai and the Land of Vlah", *Quaderni di Studi Arabi*, 8: 45-80, fig. 1-16 (Universitá degli Studi di Venezia, Dipartimento di Scienze Storico-Archeologiche e Orientalistiche). Casa Editrice Armena.
Nandriş, J. G. (1992) „Aromâni and Bogomobility: Some Thoughts on *stečci*, Aromâni, Bogomils, and the Transmission of Ideas trough Pastoral Mobility", in Gabriele Birken-Silverman, Thomas Kotschi and Gerda Rössler (eds), *Beiträge zur sprachlichen, literarischen und culturllen Vielfalt in den Philologien*: 15-71. Festschrift für Ruppercht Rohr zum 70. Geburtstag, Stuttgart, 1992.
Opie, I. şi Opie, P. (1969) *Children's Games in Street and Playground* (Oxford: Clarendon Press).
Satori, D. şi Lanata, B. (1983) „Arte e tecnica della maschera in cuoio", *Arte delle Maschera nella Commedia dell'Arte*, 1983/84: 192 şi urm.
Scholem, G. G. (1974) [1941, ed. a 8-a] *Major Trends in ewish Mysticism* (New York: Schocken Books).
Scholem, G. G. (1987) *Origins of Kabbalah*, ed. Werblowsky (Princeton: Princeton University Press). Revizie şi traducere a cărții *Ursprunge und Anfänge der Kabbala* (1962).
Schwandner-Sievers, S. (1998) „Ethnicity in Transition: Albanian Aromanians' Identity Politics", *Etnologica Balkanica* 2: 167-84.
Schwandner-Sievers, S. (1999) „The Albanian Aromanians' Awakening: Identity Politics and Conflicts in Post-Comunist Albania", *European Centre for Minority Issues, Working Paper,* nr. 3.
Sieterle, G. (1984) „Zum Ursprung der griechischen Maske, der Tragödie und der Satyrn. Bereich über den Rekonstruktionsversuch der vortheatrale Maske", *Antike Kunst* (Basel) 27 Jhrg., Heft 2: 135-45 (şi planşele 15-19).
Seiterle, G. (1988) „Maske, Ziegenboke und Satyr", *Antike Welt* (Basel) 19 Jhrg.: 2-14.
Wace, A. J. B. şi Thompson, M. S. (1913) *The Nomads of Balkans* (Londra: Methuen).
Wittgenstein, L. (1977) *Vermischte Bemerkungen* (Frankfurt-am-Main: Suhrkampf).

- Şăzi.
- Să şadă peţitorii.(se aşează)

Colecția PARASCA FĂT, Deseşti.